

el-Kuhpâi en-Necefi'nin çalışmasının adı *Tertîbü İhtiyâri Ricâlî'l-Keşşî*'dir (*Mürettebû İhtiyâri'r-ricâl*). Yazımı 1011 (1602) yılında sona eren eserin yazma nüshası üzerinde Kuhpâi'nin açıklayıcı notlarının da bulunduğu belirtilmiştir. 4. *Ma'rife*'ye dair çalışmaların en önemlisi, Mîr Dâmâd diye bilinen Muhammed Bâkir el-Esterâbâdî'nin *Ta'lik 'alâ İhtiyâri Ma'rifeti'r-ricâl*'idir. Tam olmayan bir ta'lik hüviyeti taşıyan eserde önce *Ma'rife*'nin metni ve altında ta'likler yer almaktadır. Esterâbâdî'nin değerlendirmeleri özellikle adı geçen râvi ve ilgili isnad hakkında bilgi vermeye, metindeki garîb kelimeleri ya da anlaşılması zor ifadeleri açıklamaya ve lugavî tahlillere yoğunlaşmaktadır. 5. XI-XII. (XVII-XVIII.) yüzyıl âlimlerinden Dâvûd b. Hasan el-Cezîrî el-Bahrânî'nin *İhtiyâr*'ını alfabetik olarak düzenlediği bilinmekte, ancak eser hakkında başka bilgi bulunmamaktadır. 6. Seyyid Hasan et-Tabâtâbâi el-Bürücerdî'nin (ö. 1960) *Tertîbü esânîdi Ricâlî'l-Keşşî* adlı bir çalışması vardır.

Bunların dışında modern dönemde de Keşşî ve eseri hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır. 1. Ali Hameney'in *Çehâr Kitâb-ı Aşli 'İlmi'r-ricâl* adıyla kaleme aldığı, Mâcid el-Garbâvî tarafından *el-Uşûlü'l-erba'a fî 'ilmi'r-ricâl* ismiyle Arapça'ya çevrilen eserinde Keşşî'ye yirmi sayfa ayırmıştır (s. 24-44). Bu çalışmanın Keşşî ve Tûsî'nin eserleriyle ilgili bölümü "Two Principal Works of 'Ilm al-Rijâl: the Rijâl of Kashshî and Tûsî's Fihrist" başlığıyla S. Vâhid Ahter (S. Waheed Akhtar) tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir (*Al-Tawhîd*, XII/1 |1415/1994), s. 149-175). 2. Muhsin el-Emin'in *A'yânü's-Şî'a'sına* Hasan el-Emin'in yazdığı müstedrekte Keşşî ve eseri etrafındaki çeşitli meselelere temas edilir (*Müstedrekâtü A'yânü's-Şî'a*, I, 161-165). 3. Abdülazîz Abdülhüseyn Sachedina, "The Significance of Kashshî's Rijâl in Understanding the Early Role of the Shi'ite Fuqahâ" (*Logos Islamikos* [ed. Roger M. Savory – Dionisius A. Agius], Toronto 1984, s. 183-206). 4. Pervîn Bahârzâde, "Cestârî der İhtiyâru ma'rifeti'r-ricâl" (*Tahkîkât-ı 'Ulûm-i Kur'ân ve Hadîs* |1383 hş./2005], s. 79-95). 5. Seyyid Hüseyin Ken'ânî, "Vjehîhây-i Ricâlî Kitâb-i İhtiyâru Ma'rifeti'r-ricâl" (*Mişkât* |1389 hş./2011], sy. 107, s. 141-153). 6. Hamîd el-Bağdâdî, "Kur'â'e Serî'a fî kitâbi Ricâlî'l-Keşşî (el-karnü's-şâliş ve'r-râbi'î)", (*Türâşünâ*, XXIX/115-116 [Kum 1434], s. 330-360).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Bâbeveyh, *Kemâlü'd-dîn ve tamâmü'n-nif-me* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Kum 1405, s. 286, 316, 329, 480; Ahmed b. Ali en-Necâşî, *el-Fihrist*, Beyrut 1431/2010, s. 12, 356-357; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *İhtiyâru Ma'rifeti'r-ricâl* (nşr. Hasan el-Mustafavî), Meşhed 1348 hş., tür.yer.; İbn Şehrâşûb, *Me'âlimü'l-'ulemâ'*, Beyrut, ts. (Dârü'l-edvâ), s. 101-102; İbn Tâvûs, *el-Emân*, Kum 1409, s. 127; Hasan b. Ali b. Dâvûd el-Hillî, *er-Ricâl* (nşr. M. Sâdik Âl-i Bahrülulûm), Necef 1392/1972, s. 180-181; Hasan b. Zeynüddin eş-Şehîdüssânî, *et-Tahrîrü'l-'Tâvûsî* (nşr. M. Hasan Terhînî), Beyrut 1408/1988, s. 11-16, 30-31, 32, 36, 41, 43, 44, 46, 47, 51, 53, 54, 96, 110, 246; Hür el-Âmilî, *Vesâ'ilü's-Şî'a*, Kum 1404, I, 38; II, 212; III, 12; IV, 60; V, 16; Meclîsî, *Bihârü'l-Envâr*, Beyrut 1403/1983, LXXVIII, 63, 236, 324, 325; İbn Uşfûr el-Bahrânî, *Lü'lü'tetü'l-Bahreyn* (nşr. M. Sâdik Âl-i Bahrülulûm), Kum 1429/2008, s. 385, 401-404; Mirza en-Nürî, *Hâtimetü'l-Müstedrek*, Kum 1416, III, 179, 285-296; Muhammed b. Ebü'l-Hüdâ el-Kelbâsî, *Semâ'ü'l-makâl fî 'ilmi'r-ricâl* (nşr. M. el-Hüseynî el-Kazvînî), Kum 1419, I, 69-100; Âgâ Büzürg-ı Tahrânî, *Tabakâtü a'lâmi's-Şî'a: Nevâbiğu'r-ruvât fî râbi'ati'l-mi'ât* (nşr. Ali Nakî Münzevî), Beyrut 1390/1971, s. 295-296; a.mlf., *ez-Zer'â ilâ teşânihi's-Şî'a* (nşr. Rızâ b. Ca'fer Murtazâ el-Âmilî), Beyrut 1420/2009, I, 226; IV, 46-47, 49; X, 105-106; Hasan el-Emin, *Müstedrekâtü A'yânü's-Şî'a*, Beyrut 1408/1987, I, 161-165; Ali Hameney, *el-Uşûlü'l-erba'a fî 'ilmi'r-ricâl* (trc. Mâcid el-Garbâvî), Kum 1414, s. 24-44; Mehmet Eren, *Şia'da Hadis Ricâlî İlmî-Kaynakları ve Konuları*, Konya 2010, s. 54-56, 69-73; Haydar Hubbullah, *Dürüs temhîdiyye fî târîhi 'ilmi'r-ricâl 'inde'l-İlmâmiyye* (haz. Ahmed b. Abdülcebbâr es-Semîn), [baskı yeri yok] 1432/2012 (Dârü'l-fikhi'l-İslâmî), s. 102-116, 131-132; M. Rızâ Cebbârî, "Şinâht ve Tahlîl-i Hadîsî Kum ez Âgâz tâ Kam-i Pencüm", *Mütâla'ât-ı İslâmî*, sy. 49-50, Meşhed 1379 hş., s. 62 vd.; Liyakat Takım, "The Origins and Evaluations of Hadith Transmitters in Shi'i Biographical Literature", *The American Journal of Islamic Social Sciences*, XXIV/4, Herndon 2007, s. 32; a.mlf., "Kaşşî, Abu 'Amr Moḥammad", *Elr.*, XVI, 112; Seyyid Hüseyin Ken'ânî, "Vjehîhây-i Ricâlî Kitâb-i İhtiyâru Ma'rifeti'r-ricâl", *Mişkât*, sy. 107, Meşhed 1389 hş., s. 150-153.

MUHAMMED ENES TOPGÜL

KETBOĞA

el-Melikü'l-Âdil Zeynüddîn Ketboğa
el-Mansûrî
(ö. 702/1302)

Memlük sultanı
(1294-1296).

Moğollar'ın Oyrat boyuna mensuptur. Hülâgû'nun ordusunda genç bir asker iken Humus Savaşı'nda (658/1260) Memlükler'e esir düştü ve el-Melikü'l-Mansûr Kalavun tarafından satın alınıp onun memlûkle-riyle birlikte yetiştirdi. Askerî yetenekleri sayesinde kısa zamanda Memlükler'de en üst seviyede bir makam olan "emîrû mie" rütbesine yükselerek Kalavun'un güçlü

emîrleri arasına girdi. el-Melikü'l-Eşref Halîl'in bir suikast sonucu öldürülmesine kadar bu konumunu sürdürdü. Önemli siyasal olaylarda adını ilk defa el-Melikü'l-Eşref Halîl'in öldürüldüğü gün duyurdu (12 Muharrem 693 / 13 Aralık 1293). Sul-tanı öldüren emîrler liderleri Bedreddin Baydarâ'yı sultan ilân etmişlerdi. Ancak hemen ardından Ketboğa, Sultan Halîl'e bağlı emîr ve memlûklerle birlikte Bedreddin Baydarâ'yı öldürüp Halîl'in sekiz yaşlarındaki kardeşi Muhammed b. Kalavun'u el-Melikü'n-Nâsır lakabıyla sultan ilân etti; kendisi nâib-i saltanat, onunla birlikte hareket eden Alemüddin Sencer eş-Şücâî de vezir tayin edildi.

Ketboğa, el-Melikü'n-Nâsır'ın birinci saltanatı döneminde nâib olarak nüfuzunu daha da arttırdı ve yönetimde etkili emîr haline geldi. Ancak onunla Burcî Memlûkleri'nin lideri vezir Sencer eş-Şücâî arasında başlayan rekabet kısa sürede şiddetlenip çatışmaya dönüştü. İlk hamle Sencer'den geldi, fakat Ketboğa'yı ortadan kaldırmak için düzenlediği suikast teşebbüsünde başarılı olamadı ve kaleye sığınmak zorunda kaldı. Ketboğa da Kal'atülcebel'i kuşattı; Sencer taraftarı memlûklerden bir kısmının kendisine katılmasıyla gücünü arttırdı. Kaleye giden su yollarını kesti. Bu sırada el-Melikü'n-Nâsır'ın annesi, Ketboğa'ya haber gönderip sultan adına tahttan çekilmek dahil istediklerini yapmaya hazır olduklarını bildirdi. Ketboğa ise sultana bağlı kalacağını, niyetinin tahta çıkmak değil Sencer'i ele geçirip fitneye son vermek olduğunu belirtti. Bunun üzerine el-Melikü'n-Nâsır tarafından Sencer'e Halep nâibliği teklif edildi. Bu teklife çok öfkelenen Sencer sultana karşı ağır sözler sarfedince sultanın memlûkleri tarafından öldürüldü.

Ketboğa bu olaydan sonra Sultan el-Melikü'n-Nâsır'ı tamamen nüfuzu altına aldı ve devletin yönetimiyle ilgili bütün yetkileri elinde topladı. el-Melikü'l-Eşref Halîl'i katleden kumandanlardan biri olan Hüsâmeddin Lâçin'in teşvikiyle düzenlediği toplantıda kumandan ve devlet adamlarından ülkeyi yönetmekten âciz olan bir çocuğun yerine kendisinin sultan ilân edilmesini istedi. Teklifi kabul edilerek emîrlerin ittifakıyla halife, kadılar ve ileri gelen emîrlerin huzurunda el-Melikü'l-Âdil unvanıyla hükümdar ilân edildi (12 Muharrem 694 / 2 Aralık 1294). Azledilen Sultan el-Melikü'n-Nâsır kaledeki bir eve hapsedilerek dış dünya ile irtibatı kesildi.

Zeynüddin Ketboğa tahta oturduğunda yardımını gördüğü Hüsâmeddin Lâçin'i

nâib-i saltanat tayin edip devlet işlerini büyük ölçüde ona bıraktı. Vezirliği ise Fahreddin el-Hafîlî'ye verdi. Ancak Ketboğa döneminin ilk günlerinden itibaren ülkede bazı sıkıntılar baş gösterdi. Nil'in su seviyesinin yeterince yükselmemesi sebebiyle iyi ürün alınmadığı için başlayan kıtlık giderek şiddetlendi. Fiyatlar aşırı biçimde yükseldi, buğday fiyatları beş katına çıktı. Kıtlık ve açlık başta veba olmak üzere salgın hastalıkları beraberinde getirdi. Mısır'da her gün pek çok insan ölüyordu. Kıtlığın Suriye bölgesinde de yayılması ve 694 (1295) yılında daha da şiddetlenmesi yüzünden ölenlerin sayısı büyük rakamlara ulaştı. Bu sıkıntılarının yanı sıra Suriye'de Moğol İlhanlı tehdidinin devam ettiği bu hassas dönemde Sultan Ketboğa, Gâzân Han'dan kaçan 10.000'den fazla Moğol asıllı putperest Oyrat kabilesi mensubuna sığınma izni verdi ve bunları ülkenin çeşitli merkezlerine dağıttı. Ayrıca liderlerine rütbeler ve iktâlar ihvan edip birçoğunu önemli görevlere getirdi, onları diğer Memlük emîrleriyle aynı seviyeye çıkarmak için çaba gösterdi. Ketboğa'nın bu davranışı, nâib-i saltanat Hüsâmeddin Lâçin liderliğinde kuvvetli bir muhalefetin doğmasına zemin hazırladı.

Bu sırada Ketboğa, Suriye'de işleri düzene koymak için Dimaşk'a gitti. Orada bulunduğu sırada Dimaşk saltanat nâibini azlederek bu görevi kendi memlûklerinden birini getirdi. Ayrıca beraberindeki Oyrat emîrlere yakınlık gösterdiği halde Dimaşk'taki emîrlere yerleşik âdete rağmen hediye ve hil'at vermemesi onların da muhalifler arasına katılmasına yol açtı. Ketboğa bir süre sonra Mısır'a dönmek üzere Dimaşk'tan ayrıldı. Dönüş esnasında Taberiye yakınlarındaki Leccûn'da muhalif emîrlerden bazılarını karşı sert dav-

ranması onları harekete geçirdi. Liderleri Hüsâmeddin Lâçin'in çadırında bir toplantı yaptılar. Lâçin arkadaşlarına, bütün yaşananların Ketboğa'nın memlûkleri tarafından kendilerine karşı düzenlenen bir komplo olduğunu ve Kahire'ye ulaştıklarında sultanın kendilerini tutuklatacağını söyledi. Görüşmeler sonunda Ketboğa'yı bir suikastla ortadan kaldırmaya karar verildi ve suikast için 18 Muharrem 696 (16 Kasım 1296) tarihi belirlendi. Ancak aleyhindeki hazırlıkları farkedenden Ketboğa onlara güç yetiremeyeceğini bildiğinden birkaç emîriyle birlikte Dimaşk'a kaçtı. Ardından Hüsâmeddin Lâçin, el-Melikü'l-Mansûr unvanıyla sultan ilân edildi (18 Muharrem 696). Bu arada Ketboğa'nın emîr ve memlûklerinden bazıları öldürüldü. Ancak yeni sultan hoşdaşı olduğu için Ketboğa'yı takip ettirmeyip Mısır'a hareket etti, büyük törenlerle Kahire'ye girerek tahta oturdu.

Zeynüddin Ketboğa Dimaşk'a varınca şehrin kalesine girdi ve beklemeye başladı. Bir süre sonra kendisine Hüsâmeddin Lâçin'in tahta çıkarıldığı ve Mısır'da iktidarının istikrar kazandığı haberi geldi. Bunun üzerine Suriye emîrlerinin çoğu Lâçin'in sultanlığını destekledi. Ketboğa da kaleden inerek Dimaşk'taki emîrlerle bir toplantı yaptı ve hoşdaşı Hüsâmeddin Lâçin'in hükümdarlığını kabul ettiğini, onun emrinde olduğunu açıkladı; sultanın kendisi hakkındaki kararını öğreninceye kadar kalede ikamet edeceğini söyledi. Ardından Sultan Lâçin'in emriyle Sarhad şehrinde zorunlu ikamete tâbi tutuldu ve emîrlerle mektuplaşması yasaklandı. Bu şartlara uyacağına yemin eden Ketboğa 15 Ocak'ta Dimaşk'tan ayrılarak Sarhad nâibliğine tayin edildi ve Muhammed

b. Kalavun'un ikinci saltanatına kadar bu görevde kaldı.

Hüsâmeddin Lâçin'in, muhalifleri tarafından öldürülmesi üzerine Kahire'ye çağırılıp ikinci defa sultan ilân edilen Muhammed b. Kalavun (Cemâziyelevvel 698 / Şubat 1299) Ketboğa'yı Hama nâibliğine gönderdi. Aynı yıl içinde Oyratlar'a mensup bazı emîrler Ketboğa'yı yeniden tahta çıkarmaya karar verdiler. Moğollar'a karşı bir sefer için 698 Zilhiccesinde (Eylül 1299) Kahire'den ayrılan Muhammed b. Kalavun, Gazze'ye vardığı sırada bazı emîrlerin Ketboğa'yı tahta çıkarmak istediklerini ve kendisine suikast hazırlığı içinde bulduklarını öğrendi. Alınan tedbirler sayesinde muhaliflerin suikast teşebbüsü neticesiz kaldı, hareketin liderleri yakalanıp ağır cezalara çarptırıldı. Ketboğa ise herhangi bir kovuşturmayla tâbi tutulmadı ve ölümüne kadar Hama'daki görevini sürdürdü. Vefatında Şam'daki Âdiliyye-i Berrâniyye Türbesi'nde defnedildi. Zeynüddin Ketboğa'nın Hama Ulucamii'nde yaptırdığı ahşap minber, kitâbe ve süslemeleriyle XIII. yüzyıl Memlük sanatının en güzel örneklerinden biridir. Kahire'de dört mezhep için inşa edilen dört eyvanlı plana sahip ilk medresenin (el-Medresetü'n-Nâsiriyye) inşaatı da Ketboğa tarafından başlatılmış, el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun tarafından tamamlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Baybars, *et-Tuḥfetü'l-mülûkiyye fi'd-devleti'l-Türkiyye* (nşr. Abdülhamîd Sâlih Hamdân), Kahire 1987, s. 39; a.mlf., *Zübdetü'l-fikre fi târihi'l-hicre* (nşr. D. S. Richards), Beyrut 1998, s. 24; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 296-298, 305-307, 312, 382-383; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürrer*, IX, 15; İbn Habîb el-Halebî, *Tezkiretü'n-nebih fi eyyâmî'l-Mansûr ve benih* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1976, I, 193; Mufaddal b. Ebü'l-Fezâil, *Histoire des sultans mamlouks* (nşr. E. Blochet, *Patrologia Orientalis*, XIV içinde), Pa-

Ketboğa dönemine ait sikkeler

ris 1920, s. 592; İbn Haldûn, *el-Fiber* (nşr. Halil Şehhâde), Beyrut 2001, V, 462-469; Makrîzî, *el-Hiṭâṭ*, II, 22; a.m.f., *es-Sülûk* (Ziyâde), I, 806-809, 812, 885; Bedreddin el-Aynî, *İḳdû'l-cümân* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1990, III, 204-206, 306-308, 311, 463, 465-467; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire* (nşr. M. Hüseyin Şemseddin), Kahire 1990, VIII, 55-56, 61, 62-66, 68; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr*, I/1, s. 374; Kâzım Yaşar Kopruman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1987, VI, 476-478, 480; İsmail Yiğit, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, İstanbul 1991, s. 66-71; Saïd Abdülfettâh Aşûr, *el-Asrû'l-Memâlikî fî Mışr ve's-Şâm*, Kahire 1994, s. 109-110; D. Ayalon, "The Wafidiya in the Mamluk Kingdom", *IC*, XXV (1951), s. 91; a.m.f., "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi" (trc. Samira Kortantamer), *TİD*, IV (1989), s. 246-247; Cüneyt Kanat, "Gazan Han Zamanında Memlûk Devletine İltica Eden Uyratlar", *a.e.*, XV (2000), s. 113-116; a.m.f., "Bahri Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 3, İstanbul 2000, s. 34-39.

CÜNEYT KANAT

KETTÂNÎ, Ahmed b. Ca'fer

(أحمد بن جعفر الكتاني)

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ca'fer
b. İdrîs el-Hasenî el-Kettânî
(1874-1922)

Faşlı âlim.

Zilkade 1291'de (Aralık 1874) Fas'ta doğdu. Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Sûde doğum tarihini 1293 olarak kaydeder (*Sel-lû'n-nişâl*, s. 23; Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî, I, 99). Yetiştirdiği ilim adamlarıyla ünlü bir aileye mensuptur. Başta babası ve *er-Risâletü'l-müsteṭrafe* müellifi ağabeyi Muhammed b. Ca'fer olmak üzere Abdüsselâm b. Muhammed el-Hevvârî, Muhammed b. Tihâmî el-Vezzânî, İbnü'l-Hayyât ez-Zükkârî gibi âlimlerden ders aldı. Hocalarından Muhammed Abdülhay ve bunun ağabeyi olan, Kettâniyye tarikatının kurucusu Muhammed b. Abdülkebir halası Fazilet bint İdrîs el-Kettâniyye'nin oğullarıdır. Genç yaşta Fas'taki Karaviyyîn Camii'nde ders vermeye başladı, Bû Ukde Camii'nde imamlık ve vâizlik yaptı, 1919'da Karaviyyîn âlimleri arasında birinci dereceye yükseldi. 1905'te çıktığı hac seyahati sırasında Haremeyn'de karşılaştığı Muhammed b. Reşîd el-Megârî, Hüseyin b. Muhammed el-Habeşî el-Bâ Alevî, Abdülcelîl b. Abdüsselâm Berrâde el-Medenî, Ahmed b. İsmâil el-Berzencî, Fâlih b. Muhammed ez-Zâhirî el-Medenî gibi âlimlerle ilmi müzakerelerde bulundu ve onlardan icâzet aldı, kendisi de onlara icâzet verdi. Talebeleri arasında oğlu Muhammed

İbrâhim, küçük kardeşi Abdülazîz, ağabeyi Muhammed b. Ca'fer'in oğlu ve Abdülfettâh Ebû Gudde'nin hocalarından Muhammed Mekki, halası Betül bint İdrîs'in oğlu Muhammed Tâhir b. Hasan gibi isimler anılır. 1912'de Fas Fransa'nın himayesi altına girince Medine'ye göç etmek istedi ve orada bir ev almak için kitaplarının çoğunu sattı. Ancak I. Dünya Savaşı çıkınca beklemek zorunda kaldı. Daha sonra Osmanlı Devleti parçalanarak Arap ülkelerinin çoğu Batılı devletlerin işgaline uğrayıp Hicaz'da karışıklıklar çıkınca biraz daha bekledi; ancak Medine'ye göç edemeden 22 Ocak 1922 tarihinde Fas'ta vefat etti ve Bâbülfütûh dışındaki Makberetü'l-Kubâb'da Sîdî Derrâs el-Fâsî'nin türbesi içinde defnedildi.

Kettânî islah yanlısı bir âlim olup sömürgecilğe karşı mücadelesiyle tanınmıştır. Evine Fransız bayrağı asmayı kabul etmemiş, Fransızlar'a karşı silâhlı çatışmaya varıncaya kadar her türlü mücadeleden geri durmamıştır. Mağrib (Fas) bağımsızlık hareketi ilk nüvesini onun evinde oluşturmuş, oğlu Muhammed İbrâhim ile arkadaşları burada ülkenin özgürlük ve bağımsızlığı için yemin ederek mücadeleye başlamıştır. 1908'de Fas Kralı Mevlây Abdülazîz el-Alevî'nin hal'edilip kardeşi Mevlây Abdülhafız el-Alevî'ye biat edilmeyle ilgili Fas ulemâsının verdiği fetvanın altında onun da imzası vardır (Ahmed el-Miknâsî, s. 136). Oğlu Muhammed İbrâhim kendisi hakkında *Vâlidî kemâ'aref-tühû* adıyla bir eser yazmıştır.

Eserleri. Kettânî'nin çeşitli alanlarda telif ettiği küçüklü büyüklü 100 kadar eseri oğlu Muhammed İbrâhim'in özel kütüphanesinde korunmuş olup ondan da mirasçılarında intikal etmiştir. 1. *Tenbihü'l-evvâh fimâ li mine't-te'alluk (tevessül) bi-ekremi halki'llâh*. Müellifin Resûl-i Ekrem'in methine dair kırk dört kasideyi (1717 beyit) ihtiva eden divanı, 165 beyit tutan diğer bazı şiirleri de eklenerek Muhammed Hamza b. Ali b. Muhammed Müntasır-Billâh el-Kettânî tarafından neşredilmiştir (Beyrut 2006). 2. *es-Sırrü'l-maşûn fi enne'llâhe eṭla'a nebiyyehû 'alâ mâ kâne ve yekûn*. Bir mukaddime, beş bölüm (maksad) ve bir hâtmeden meydana gelen eserde hâdis ve kadîm ilim arasındaki fark, Cenâb-ı Hakk'ın sadece resulüne verdiği ilim ve kavrayış gibi konular üzerinde durulmuştur. 3. *el-Bahrü'z-zâhir fi esmâ'i seyyidi'l-evâ'il ve'l-evâhîr*. Kitapta Hz. Peygamber'in isimleri hakkında eser yazan âlimlerle eserlerinden söz edildikten sonra

onun en meşhur isimleri Kur'an ve hadislerdeki dayanakları ile zikredilmiş, ardından alfabetik sırayla diğer isimleri kaydedilmiş ve yaklaşık 5000 isme ulaşılmıştır. 4. *Tenbihü'l-ḳalbi'llâhî 'ani't-tenâci'llâhî*. Yirmi iki babdan oluşan eser ibadet, zikir, takvâ ve bunların hakikatine dairdir. 5. *Keşfü'l-ağlâḳ 'an ḳikemi'l-Ârif el-Harrâḳ*. Derkâviyye tarikatının kurucusu Ebû Hâmid Arabî ed-Derkâvî'nin talebesi Faşlı âlim Muhammed b. Muhammed el-Harrâk el-Hasenî'nin *İsmidü'l-ḳalem fi aḥdâḳi'l-ḳikem (el-Hikemü'l-Harrâḳiyye)* adlı eserinin şerhidir. 6. *Menâhilü'l-iḥtişâş bi-şerḳi Nazmi kelimeti'l-iḥlâş*. Yûsuf b. Abdullah er-Rifî el-Veryâğlî'nin kelime-i tevhidin irab ve tefsirine dair *ed-Dürretü'l-laṭife fi zabṭi'l-kelime'ti's-şerife* adlı 113 beyitlik manzumesinin şerhidir. 7. *Müznü süḥubi'l-ḳayrâti'l-hâṭilâti'd-diyem fi ib-râzi muḥadderâti 'arâisi'l-ḳikem*. İbn Atâullah el-İskenderî'nin eserinin şerhidir. 8. *Ṭırâzü'z-zehebi'l-merḳûm 'alâ Sirâci'ṭalibi'l-ulûm*. Arabî b. Abdullah el-Mesârî'nin İslâm'da eğitim ve öğretim âdâbına dair eserinin şerhidir. 9. *el-Hemziyyetü'l-behiyye fi mehdi ḳayri'l-beriyye*. 1500 beyitlik bir eserdir. 10. *el-Vetriyyât fi'l-emdâhi'n-nebeviyyât*. 461 beyitten oluşan yirmi dokuz kasideyi ihtiva eder. 11. *'Unvânü's-şerefi'l-esmâ' fi'l-imâmeti'l-uzmâ*. Devlet başkanlığıyla ilgili fikhî hükümlere dair olup bir mukaddime, beş bölüm (matlab) ve bir hâtmeden ibarettir.

Müellifin diğer eserlerinden bazıları da şunlardır: *el-Menhecü'l-meliḳ fi şerḳi (ḳalli) maḳfeli's-Şaḳîḳ* (Buhârî'nin eserinin ancak iki cildi yazılabilmiş şerhidir), *İḥfâfü'l-ḳârî 'inde ḳatmi'l-Buḳârî, Fihristü's-şüyûḫ*, *Münthe'e'l-münâ ve's-sûl fi şemâ'ili'r-resûl, A'zebü (A'delü)'l-menâhil 'ale's-Şemâ'el, el-Menhelü'l-fesîḳ 'alâ Bürdeti'l-medîḳ* (iki ciltlik hacimli bir şerhtir), *el-Füyûzâtü'l-ilâhiyye 'ale'l-Hemziyyeti'l-Büşiriyye, Mineḥu'l-meliki'l-ḳayyûm 'alâ Mukaddimeti İbn Âcurrûm, Eshelü (Eslekü)'l-mesâlik 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik, el-Mineḥu'l-fezyiyye 'ale's-Şalâti'l-Meşîşiyye, İzâletü'l-iḳâl 'an elfâzi Cevhereti'l-kemâl, 'Unvânü's-şerefi'l-âli 'alâ 'aḳideti'l-Hilâlî, el-Fevâ'idü'l-ğarrâ 'alâ şerḳi's-Şuğrâ, el-Fetḫu'r-rabbânî 'alâ (fi şerḳi) tevḫîdi Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Ḳayrevânî, Encümü'l-iḥtidâ'i's-seyyâre 'alâ Şerḳi'l-Mürşid li's-Şeyḫ Meyyâre* (dört cilttir) (eserlerinin bir listesi için bk. Abdüsselâm b. Ab-